

Teologija milosrđa u enciklikama *Redemptor hominis* i *Dives in misericordia* Ivana Pavla II.

Stjepanka Stanić*

Sažetak

Sveti papa Ivan Pavao II., kojega je papa Franjo nazvao Ivan Pavao Veliki, ubraja se među najvažnije suvremene katoličke filozofe i teologe, ali i pape u povijesti Crkve. Papa Ivan Pavao II. svjedoči kako pisanom riječi tako još više životom da je Bog milosrđe i da je čovjek plod milosrdne ljubavi.

Stoga, kada govorimo o teologiji milosrđa kod Ivana Pavla II., smatram da poseban naglasak trebamo staviti na enciklike *Redemptor hominis* i *Dives in misericordia*, u kojima se ocrta sva ljepota teološko–antropološkoga razmišljanja o ethosu milosrđa. Članak želi istaknuti ideju ethosa milosrđa, koji Ivan Pavao II. vidi kao mogućnost kulture istinskoga napretka naspram ideologijama koje čovjeka i njegov bitak svode na običan proizvod, kojim je, ovisno o interesima pojedinaca ili skupina, moguće trgovati i manipulirati. Želimo zapravo pokazati da je poruka milosrđa koju nam je papa Ivan Pavao II. ostavio aktualna i danas. Štoviše, upravo danas, u vrijeme pandemije COVID–19, u vrijeme egzodusa tolikih izbjeglica i različitih previranja na društveno–socijalnoj i političko–ekonomskoj sceni svijeta i posebno Europe poruka milosrđa i ethos milosrđa pokazuju se kao jedini put prosperiteta i mira među narodima.

Ključne riječi: ethos; ethos *milosrđa*; *Redemptor hominis*; *Dives in misericordia*; *Gaudium et spes*; *ideologije*; *totalitarizam*

Uvod

U ovom članku, kroz enciklike *Redemptor hominis* i *Dives in misericordia*, nastojim prikazati motive koji su Ivana Pavla II. vodili u njihovu pisanju te vrijednost i važnost poruke koja je, unatoč odmaka gotovo od pola stoljeća, aktualna i danas. Želim istaknuti i politički kontekst svijeta te motive koji su Svetoga Oca vodili u pisanju tih enciklika, s posebnim naglaskom na temu milosrđa.

* Dr. sc. Stjepanka Stanić, Filozofsko–teološki Institut Družbe Isusove. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4079-3274>.
E–adresa: stjepanka.stanic@gmail.com

Neće ovo biti klasično predstavljanje enciklika u smislu njihove analize, koja je već načinjena na različite načine i od raznih autora. Ovdje prije svega želim naglasiti koji su ga motivi potaknuli na pisanje te koje su bitne poveznice među enciklikama trilogije: *Redemptor hominis* (RH), *Dives in misericordia* (DM) i *Dominum et Vivificantem* (DeV). Ujedno želim posvjestiti da je upravo u toj trilogiji naznačena poruka, odnosno teologija milosrda Ivana Pavla II.

U prvom dijelu rada nastojim prikazati kontekst suvremenoga svijeta koji je potaknuo Svetoga Oca na razmišljanje i pisanje enciklika, a u drugom dijelu rada ističem razloge osobne naravi koji su ga potaknuli na pisanje istih. Povezanost poruke milosrda s trećom enciklikom (*Dominum et Vivificantem*) te povezanost iste s prethodne dvije prikazat ću u zasebnom radu jer smatram da svojom važnošću i porukom zaslužuje i zaseban članak.

1. *Kontekst suvremenoga svijeta u vrijeme nastajanja enciklika*

Ako pokušamo očima Ivana Pavla II. gledati svijet i stvorenja i ako je čovjek u taj svijet ucijepljen i postavljen kao kruna svega stvorenoga, kao najvjernija slika Stvoritelja, kao najuzvišenije stvorenje malo manji od Boga, okrunjen slavom i čašću (Ps 8), te ako je čovjek na zemlji jedino stvorenje koje je Bog htio radi njega samoga (GS 12 i 24), onda ćemo svakako bolje razumjeti motive koji su Ivana Pavla II. potaknuli na pisanje tih enciklika. S jedne strane to je slika čovjeka koju je Bog htio za čovjeka, slika čovjeka koju nam donosi objava, Pismo. S druge strane Ivan Pavao II., u misteriju zla, u ideologijama zla jasno je vidio na što je sve čovjek spreman kada se udalji od svoje izvorne slike, od Boga. Jedino u tom kontekstu možemo bolje razumjeti njegovo neumorno zauzimanje za poruku Božanskoga milosrda, za kojom vapi sva stvorenja, a prije svega čovjek, te potrebu izricanja te poruke u obliku enciklike *Dives in misericordia*.

Još kao Karol Józef Wojtyła, u svojoj domovini Poljskoj, kroz različite totalitarne režime, na poseban način nacionalsocijalizam i staljinistički komunizam, iskusio je svu silinu zla koju je čovjek čovjeku kadar učiniti i svu silinu i posljedice iskrivljenoga poimanja Boga, štoviše nijekanje Boga, a sukladno s tim i narušenu sliku čovjeka suprotstavljajući ga Bogu i čineći ga bogom. Svojim učenjem u tim enciklikama Ivan Pavao II. želi jasno pokazati da samo ispravan, istinit, iskren pristup Bogu može dati i ispravnu sliku, pogled na čovjeka. Bog i čovjek nisu stvarnosti suprotstavljene jedna drugoj, nego stvarnosti koje su ljubav — Bog je ljubav i tu svoju beskrajnu ljubav pokazao nam je u utjelovljenoj riječi, a čovjek je plod Božje ljubavi, koja je tako jaka i velika da ide sve do križa i još dalje, sve do uskrsnuća. Toj Ljubavi suprotstavile su se kroz stoljeća različite ideologije uništavajući dostojanstvo pojedinca i naroda, a na poseban način spomenute ideologije 20. stoljeća. Stoga već na početku enciklike *Dives in misericordia* Ivan Pavao II. jasno naglašava:

»Što je više poslanje Crkve usredotočeno na čovjeka — što je više, da tako kažemo, antropocentrično, to više se ono mora potvrđivati i ozbiljavati se teocentrički, to jest usmjeravati se prema Ocu u Isusu Kristu. Dok su različite misaone struje u prošlosti

i sadašnjosti bile i još uvijek jesu sklone dijeliti, pa čak i suprotstavljati teocentrizam i antropocentrizam, Crkva međutim, slijedeći Krista, nastoji ih u čovjekovoj povijesti iskonski i duboko povezati. A to je jedno od temeljnih, možda čak i najvažnije načelo učenja posljednjega Sabora. Ako, dakle, u sadašnjem razvoju povijesti Crkve sebi postavljamo glavnu zadaću ozbiljiti učenje toga velikoga Sabora, moramo to načelo prihvatiti vjerom, otvorenošću duha i svim srcem. U već spomenutoj svojoj poslanici, nastojao sam naglasiti da produbljivanje i mnogostruko obogaćivanje svijesti Crkve, a to je plod Sabora, mora još više otvoriti naš um i srce samomu Kristu. Danas želim ponovo istaknuti da se otvaranje Kristu, koji kao Otkupitelj svijeta u punini otkriva čovjeka njemu samomu, ne može drugačije ostvariti doli sve zrelijim odnošenjem prema Ocu i njegovoj ljubavi« (DM 1).

Iz teksta je vidljivo da Ivan Pavao II. u Kristu gleda mjesto potrebne obnove i pomirenja između antropocentrizma i teocentrizma, između problema shvaćanja Boga i problema shvaćanja čovjeka. Krist, koji je savršen čovjek, srž je obnove porušene Božje slike u čovjeku, a Crkva je pozvana u svim vremenima tu poruku uvijek činiti novom i bliskom ljudima svojega vremena. I upravo tamo gdje je moderno društvo pokazalo svoje najtragičnije ishode (ratovi, nepravde, progoni, glad, ideologije zla), Ivan Pavao II. smatra da je jedini mogući ispravn odgovor koji kršćanska vjera može i mora ponuditi svakomu čovjeku misterij Očeva milosrda. Dakle jaz između Boga i čovjeka (opozicija antropocentrizam — teocentrizam) moguće je pomiriti samo u novosti Boga koji se objavljuje kao milosrdni Otac, koji u svojem Sinu izmiruje sa sobom sve i koji po svojem Sinu objavljuje da je milosrdna ljubav. Jedino takva ljubav koja se je objavila kao milosrde može biti obnoviteljska i stvaralačka, može se suprotstaviti svakomu zlu i svim ideologijama mržnje i smrti.

1.1. Ideologije zla 20. stoljeća i ethos milosrda

Velike ideologije 20. stoljeća u Europi donijele su i posijale kulturu smrti, *ethos* nasilja, nejednakosti i elitizma, *ethos* zla. Nastojale su stvoriti humanizam bez Boga i organizirati život na zemlji bez Boga. U Italiji, Mussolini je svoju “totalitarnu volju” povezivao sa statizmom. Godine 1933. na njemačkoj političkoj sceni pojavio se je Hitler te je započeo svoju ideju nacionalsocijalizma. Ta ideologija u mnogočemu nalikuje talijansko-fašističkoj. Komunistička je ideologija, s obzirom na dužinu vladavine u nekim zemljama, ozbiljno deformirala čitave generacije. Totalitarizam je, dakle, bez obzira na to kako se zove i u kojem obliku se događa, negacija istine, prirodnoga zakona i moralne savjesti, negacija slobode i konačno negacija ljudske osobe, čovjeka, njegova prava i dostojanstva.

Ivan Pavao II. osobno je iskusio velike ideologije zla i tragedije 20. stoljeća. Na poseban način zalagao se je za pad komunizma i za raskrinkavanje te ideologije, koja je posebno narode Istočne Europe dovela do duhovno-moralne i ekonomsko-političke krize. Nije slučajno što se je papa Ivan Pavao II. usmjerio upravo na taj totalitarni režim, znajući da je njegov tvorac Lenjin te da je upravo on zaslužan za stvaranje najdugovječnije totalitarne države u 20. stoljeću. Papa sve totalitarne režime osuđuje i smatra antičovječnim i antibožjim, ali ipak po-

seбно skreće pozornost na marksističko–lenjinističko–komunistički režim, koji iz iskustva naziva “nužnim zlom”. Sam svjedoči:

»Osobno sam iskusio ‘ideologiju zla’. To je nešto što ostaje neizbrisivo u mome sjećanju. Najprije je bio nacizam. Ono što se je tih godina moglo vidjeti već je bila strašna stvar. Ali brojni vidovi nacizma, u onoj fazi, ustvari su ostali skriveni. Stvarne dimenzije zla koje je bjesnjelo u Europi nisu svi shvatili, čak ni oni koji su se nalazili u samu središtu toga vrtloga. Živjeli smo strovaljeni u veliku provaliju zla te smo samo postupno uspijevali shvatiti njegovu stvarnu bit. Odgovorni su uistinu činili mnoge napore kako bi u očima svijeta sakrili vlastita zlodjela. Nacisti su za vrijeme rata, kao i kasnije komunisti u istočnoj Europi, nastojali pred javnošću prikriti ono što su činili. Dugo vremena Zapad nije želio vjerovati u istrjebljenje Židova. Poslije su shvatili, kada je postalo posvema jasno o čemu je riječ. Ni u Poljskoj se nije znalo sve o onom što su nacisti učinili i činili Poljacima ni što su Sovjeti učinili poljskim časnicima u Katynu, a i prežalosni događaji deportacija bili su samo djelomice poznati.

Kasnije, kada je rat završio, u sebi sam razmišljao: Gospodin je dopustio nacizmu dvanaest godina postojanja i poslije dvanaest godina taj je sustav propao. Vidi se da je to bila granica koju je Božanska Providnost postavila tomu bezumlju. Uistinu, to nije bilo samo bezumlje, bilo je to ‘zvjerstvo’, kako je napisao Konstanty Michalski. No Božanska Providnost je dopustila samo dvanaest godina da se ona životinjska razjarenost razbukta. Ako je komunizam duže poživio te ako još uvijek pred sobom ima perspektivu daljnijega širenja, mislio sam tada, mora u svemu tome biti nekakva smisla [...] Meni je tada odmah bilo jasno da će njihova prevlast trajati duže nego nacistička. Koliko dugo? Bilo je teško predvidjeti. Ono što mi je dolazilo na pamet bilo je da je to zlo na nekakav način nužno svijetu i čovjeku« (Ivan Pavao II., 2005, 22–24).

Ivan Pavao II., dakle, borbu između Crkve i komunizma doživljavao je kao borbu između dobra i zla, istine i laži, svjetla i tame, borbu u kojoj ne bismo smjeli ostati zatvorenici. S druge strane, također je vodio svoju “revoluciju” ili, bolje rečeno, ono što je u očima čelnika zemalja istočno od Berlinskoga zida “moglo izgledati kao revolucija protiv uspostavljenoga poretka”. To je, naravno, bila “moralna i duhovna revolucija”, koja se je izravno obraćala ljudskim srcima i njihovoj univerzalnoj potrebi za istinom, pravdom i ljubavlju.¹

Na neki način možemo reći da je iskustvo zla u diktaturama zla usmjerilo misao i pogled Ivana Pavla II. prema Božanskomu milosrdu te je oblikovalo njegov pontifikat u pontifikat milosrda. Upravo u iskustvu zla, nepravdi i svih tragedija 20. stoljeća koje su usmjerene protiv dostojanstva čovjeka Ivan Pavao II. tragao je za odgovorima, tražio rješenje tih ideologija zla. Mnoge njegove enciklike, od prve *Redemptor hominis*, preko *Centesimus annus*, pa sve do enciklike koje su s razlogom označene kao *documenti del secolo* (*Veritatis splendor* i *Evangelium vitae*) osuđuju sve vrste totalitarnih režima.²

1 O padu komunizma u Poljskoj i Istočnoj Europi te o ulozi Ivana Pavla II. i njegovu doprinosu slomu totalitarnih režima, posebno komunizma, usp. Weigel, 2010.

2 U enciklici *Evangelium vitae* Ivan Pavao II. ukazuje na novu i tešku formu demokratskoga totalitarizma, koji osuđuje na razini razuma i vjere. Demokracija se pretvara u tiraniju jačega nad slabijim, totalitarizam relativizma i tolerancije ruši temeljna prava, posebno pravo na život.

U enciklici *Dives in misericordia* ne spominje imenom te ideologije, ali gotovo na opipljiv način crta sliku suvremenoga svijeta koji je pun nepravdi, nejednakosti, nasilja, podjela, ratova i zla različitih oblika (DM 11). Odgovor na sve te tragedije, nejednakosti, nepravde, zla jedino je moguće nadvladati Božjom ljubavlju. Samo je Božansko milosrde kadro zaustaviti, odnosno staviti granicu svim oblicima zla u pojedincu i društvu općenito. Za Ivana Pavla II. Božansko milosrde ključ je nade i obnove, kako pojedinca tako i naroda.

2. *Dives in misericordia u učenju Ivana Pavla II.*

Da bismo ispravno razumjeli kontekst, sadržaj, potrebu druge enciklike *Dives in misericordia* Ivana Pavla II., moramo najprije pogledati koji je osobni motiv, poticaj i cilj koji ga je vodio i usmjeravao prema Božjemu milosrdu i samomu *ethosu* milosrda. Enciklika *Dives in misericordia* zajedno s prvom nastupnom enciklikom *Redemptor hominis* i enciklikom *Dominum et Vivificantem* čini trilogiju trinitarnoga karaktera. Ivan Pavao II. u enciklici *Dives in misericordia* sljedećim riječima naglašava vezu s druge dvije enciklike, posebno s enciklikom *Redemptor hominis*:

»Otajstvo Krista, otkrivajući nam uzvišenost čovjekova poziva, nagnalo me da u poslanici *Redemptor hominis* naglasim njegovo neusporedivo dostojanstvo; ono me također obvezuje da obznanim milosrde kao milosrdnu Božju ljubav, objavljenu u tom istom otajstvu. Jednako tako me obvezuje da se obratim tom milosrdu i da ga zazivam u ovom teškom i presudnom razdoblju povijesti Crkve i svijeta, kad se približavamo svršetku drugog tisućljeća« (DM 15).

Kao i u prvoj, tako i u drugoj enciklici *Dives in misericordia* odražava se sve bogatstvo i dubina Papine ljubavi prema svakomu čovjeku, što proizlazi iz dubokoga uvjerenja da je svaki čovjek dostojan naše ljubavi i da svaka osoba ima nepovredivo dostojanstvo, jer je svaku osobu sam Stvoritelj želio samo za sebe. Odnosno, možemo reći da se u tim enciklikama na poseban način zrcali sva ljepota antropološke misli Ivana Pavla II., koja ima kristološko–trinitarnu fizionomiju: »Ovaj triptih ustvari odražava trojstveno otajstvo Boga« (Ivan Pavao II., 2005, 13). Enciklike su dakle međusobno usko povezane stilom, sadržajem, porukom, a na poseban način u njima je vidljiv utjecaj i učenje Drugoga vatikanskoga koncila.

2.1. *Utjecaj Drugoga vatikanskoga koncila na misao Ivana Pavla II.*

Ivan Pavao II. ne samo da je koncilski papa po sudjelovanju na Koncilu, nego je prije svega koncilski papa po konkretnom ucjepljenju i doprinosu u nastanku koncilskih dokumenata te neumornom zalaganju za usvajanje koncilskoga učenja najprije u vlastiti život, a potom i u život Crkve i društva. Koncil je za Ivana Pavla II. bio ne samo veliko religiozno, nego i ljudsko iskustvo, iskustvo koje je oblikovalo njegov daljnji život i djelovanje toliko snažno da možemo, na neki specifičan način, govoriti o "koncilskoj inicijaciji". Koncil, odnosno njegovo učenje postalo je njegov stil života (Ivan Pavao II., 2007). Upravo po tom konkretnom življenju

sačuvao je duhovnu svježinu i sjećanje na Koncil, smatrajući događaj Koncila odlučujućim doprinosom svijetu i Crkvi. Osim toga, personalizam Ivana Pavla II. utjecao je na antropološko–egzistencijalnu misao Drugoga vatikanskoga koncila i obrnuto, što je posebno vidljivo u dva koncilna dokumenta: u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* i dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium*. Tako Roberto Skrzypczak piše:

»Providnost je željela da biskup iz Krakowa, Wojtyła, bude prisutan na svim koncilskim sjednicama. Mladi krakovski biskup dao je svoj doprinos gotovo u svim saborskim dokumentima, a na vrlo poseban način u dvama temeljnim dokumentima: dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* i pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*. Biskup Karol Wojtyła govorio je 24 puta na svim sjednicama Koncila. Na plenarnim zasjedanjima prisustvovao je osam puta, dva puta u ime Poljske biskupske konferencije (takvi se govori nazivaju *allocutiones*). Također je poslao šesnaest pisanih intervencija tajniku Koncila, te tri govora koja nikada nisu dana u javnosti« (Skrzypczak, 2011, 74).³

Aktualizacija Koncila i njegove doktrine za Ivana Pavla II. znači samoostvarenje Crkve, koja u suvremenom svijetu živi svoje konkretno poslanje. Stoga možemo reći da pod utjecajem i nasljedem antropološko–egzistencijalne teologije Koncila sazrijeva kod Ivana Pavla II. promatranje čovjeka, odnosno njegov personalizam. Zapravo, polazište svih njegovih govora, meditacija, zapažanja o čovjeku zasnivao se je, i kasnije u njegovu pontifikatu, na misteriju utjelovljenja i otkupljenja koji čovjeku daruje njegovo nepovredivo dostojanstvo i vrijednost. Ivan Pavao II. naglašava:

»Prema Kristu Gospodinu, koji je ‘Otkupitelj čovjeka’, ‘Redemptor hominis’, želim da se okrene pogled Crkve i svijeta po mojoj prvoj enciklici koja je datirana 4. ožujka ove godine, na prvu korizmenu nedjelju, a koja će biti objavljena sljedećega četvrtka. Pokušao sam u njoj izraziti ono što je kontinuirano animiralo i animira moje misli i moje srce od početka mojega pontifikata, koji sam, po nedokučivoj Providnosti, imao čast započeti 16. listopada prošle godine. Enciklika sadrži one misli koje su me, na početku ovoga novoga puta, posebno snažno u mojoj duši poticale/silile, i koje su sigurno već prije sazrijele u meni, u godinama moje svećeničke službe, a zatim i biskupske. Vjerujem da, ako me je Krist tako pozvao, s takvim mislima, s takvim osjećajima, to je zato što je želio da ti pozivi uma i srca, ti izričaji vjere, nade i ljubavi/milosrda pronadu odjeka u mojem novom i univerzalnom služenju, od samoga početka. Stoga, kako vidim i osjećam odnos između Otajstva Otkupljenja u Kristu Isusu i dostojanstva čovjeka, tako bih želio ujediniti misiju Crkve sa služenjem čovjeku, u ovom njegovu nedokučivom misteriju. U tom vidim središnji zadatak moje nove crkvene službe. To što sam vam se povjerio danas, to je zato što bih zajedno s vama želio zamoliti Majku Crkve i Prijestolje Mudrosti da prihvati ovo moje prvo djelo za dobro Crkve i čovjeka našega vremena kako bismo zajedno mogli gledati Krista u ovom posebnom času povijesti, podižući pogled naše vjere i nade u Njega« (Ivan Pavao II., 1979, 516).

Papa, dakle, svojom prvom nastupnom enciklikom, koja je programskoga karaktera, jasno daje do znanja u kojem smjeru ide njegov pontifikat, koje su

3 Citate izvorno na talijanskom jeziku na hrvatski je jezik prevela autorica rada.

ključne točke i cilj kojemu teži i koji su izvori i temelj na koje se oslanja njegovo učenje. Možemo reći da je enciklika *Redemptor hominis* “arhitektonski plan” Ivana Pavla II. koji nam daje jasan nacrt njegova pontifikata, njegova pogleda na stvorenje i Stvoritelja. Ivan Pavao II. svjedoči:

»moja prva enciklika o Otkupitelju čovjeka (*Redemptor hominis*) pojavila se je nekoliko mjeseci nakon mojega izbora, 16. listopada 1978. godine. To znači da sam njezin sadržaj zapravo nosio u sebi. Samo sam, na neki način, morao ‘kopirati’ iz sjećanja i iskustva ono od čega sam već živio na pragu pontifikata. To naglašavam jer je enciklika s jedne strane potvrda tradicije škola iz kojih sam potekao i, s druge, stila dušobrižništva na koji se ona poziva. Otajstvo je Otkupljenja gledano očima velike obnove čovjeka i svega što je ljudsko i što je ponudio Sabor, osobito u *Gaudium et spes*. Enciklika želi biti velika himna radosti zbog činjenice da je čovjek otkupljen od Krista: otkupljen u duši i tijelu« (Ivan Pavao II., 1994, 66).

Temeljne su točke toga plana, te velike “himne radosti”, kristocentrizam i antropocentrizam već naznačeni u učenju Drugoga vatikanskoga koncila, posebno pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* i enciklike Pavla VI. *Ecclesiam suam*. Središnja je tema te nastupne enciklike Krist, koji je »cilj ljudske povijesti, točka prema kojoj se usmjeruju želje povijesti i uljudbe, središte ljudskog roda, radost svih srdaca i punina njihovih težnji« (GS 45). Isus Krist je uvijek prisutan kao svjetlost koja osvjetljava misterij čovjeka, ne samo za kršćane, njegove sljedbenike, nego za cijeli ljudski rod, a sve poziva k istomu cilju posredstvom Duha Svetoga, jer svima nudi mogućnost da sudjeluju u njegovoj istinskoj pobjedi nad smrću (GS 22).

U kontekstu Krista Utjelovljene Riječi, Otkupitelja čovjeka te u kontekstu osobnih razmišljanja Ivana Pavla II., sasvim je razumljivo da je prva enciklika naslovljena *Redemptor hominis*. Jednako tako, već u toj enciklici vidljiv je utjecaj učenja Drugoga vatikanskoga koncila, a posebno pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*. Konstitucija *Gaudium et spes* kod Ivana Pavla II. spada među najcitatiranije dokumente Drugoga vatikanskoga koncila. U svojem posljednjem intervjuu prije konklava izjavio je: »dokument Drugoga vatikanskoga koncila koji gotovo uvijek imam pri ruci pastoralna je konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu [...] jer nudi jednu duboku sintezu, viziju svega. Rekao bih da kršćane poučava stavu prema identitetu i ljudskoj solidarnosti« (Skrzypczak, 2011, 178 i 292).

O tridesetoj obljetnici konstitucije *Gaudium et spes* Ivan Pavao II. je rekao:

»Moram priznati da mi je *Gaudium et spes* posebno draga, ne samo zbog pitanja i tema koje razvija, nego i zbog prilike koju sam imao u sudjelovanju njezina izravnoga nastajanja. Kao mladi krakovski biskup, u stvari, bio sam član pododbora zaduženoga za proučavanje ‘znakova vremena’, a od studenoga 1964. pozvan sam da budem dio središnjega pododbora, zadužen za pripremu teksta. Upravo intimno poznavanje nastajanja *Gaudium et spes* omogućilo mi je da u potpunosti cijenim njezinu proročku vrijednost i da naširoko primijenim njezin sadržaj u svojem učenju već od prve enciklike *Redemptor hominis*. U njoj sam, prihvaćajući nasljeđe Koncila, želio ponoviti da se narav i sudbina čovječanstva i svijeta u konačnici ne mogu otkriti osim u svjetlu raspjetoga i uskrsloga Krista« (Ivan Pavao II., 1995, 1053).

Enciklika *Redemptor hominis* u svojem kristološko–antropološkom određenju slavi tajnu Utjelovljene Riječi, koja jedina osvjetljava ljudski život i koja se je utjelovila da, svojom milosrdnom ljubavlju, obnovi čitavo čovječanstvo i ljudsku povijest (RH 8–9). Možemo reći da je antropologija Ivana Pavla II. kristocentrična, a kristologija, odnosno teologija antropocentrična. To su dvije nerazdvojne činjenice antropološko–teološkoga učenja Ivana Pavla II., kojima jasno naglašava da je jedini ispravan odgovor, jedina točka u kojoj se i Bog i čovjek ispravno shvaćaju i tumače Utjelovljena Riječ — Bogočovjek Isus Krist. Samo, dakle, u “utjelovljenoj Istini” moguće je ispravno razumjeti čovjeka i čovjeku je moguć pristup Ocu. Jer utjelovljenje je prije svega plod milosrdne ljubavi Božje, a ne samo potreba slabosti, grijeha, zla od kojega čovjek mora i može biti oslobođen.

2.1.1. *Apostolsko nasljeđe*

U svojoj nastupnoj enciklici Ivan Pavao II. jasno daje naslutiti da je njegov pontifikat kontinuitet, ne samo u apostolskom nasljeđu, njegovih prethodnika (posebno Ivana XXIII., Pavla VI. i Ivana Pavla I.), nego i kontinuitet u dogmatском, moralno–etičkom, antropološkom učenju — jednom riječju kontinuitet u učiteljstvu Crkve (usp. RH 2–3). To nije vidljivo samo po izboru imena, nego na poseban način u preuzimanju izraza *via* (“put”) iz enciklike Pavla VI. *Ecclesiam suam*. Ivan Pavao II. iznova aktualizira pitanje svojega prethodnika: »kojim putem Katolička crkva danas ispunja svoje poslanje« (usp. ES 90).

Na to je pitanje Ivan Pavao II. dao jasan kristološki odgovor: Isus Krist je poglaviti put Crkve (RH 13). Na sebi svojstven način taj je odgovor nadopunio, pojasnio antropološkom konotacijom kada je potvrdio da je upravo zbog te činjenice čovjek prvi i osnovni put Crkve (RH 14). To kristološko utemeljenje antropologije moguće je zato što »otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi [...] Svojim se naime utjelovljenjem Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom« (GS 22).

Krist je novi Adam koji uzimajući obličje staroga postaje nama u svemu sličan osim u grijehu (usp. Fil 2,7; Heb 2,17; 4,15) te time obnavlja, tj. svojim utjelovljenjem nanovo stvara sliku staroga Adama (usp. RH 8).

Stoga kročiti tim putem koji je Krist znači vratiti čovjeka njemu samomu, znači da je jedino u Kristu moguće ispravno shvatiti i prihvatiti svakoga čovjeka. Jedino je na tom putu moguć istinski napredak čovjeka i društva, istinski napredak naroda ne samo u tehničkom, nego prije svega u moralno–etičkom pogledu. Ivan Pavao II., dakle, u svojoj prvoj enciklici predstavlja čovjeka u odnosu na Krista i njegovu otkupiteljsku ljubav, razvijajući tako temu koja je već prisutna u *Gaudium et spes*. Želi svoj pogled, ali i pogled cijele Crkve, usmjeriti čovjeku svojega vremena, konkretnomu čovjeku i svakomu čovjeku dijeleći s njim »radosti i nade, žalosti i tjeskobe ljudi našega vremena« (GS 1). Upravo je tu vidljiva najuža povezanost između Koncila, pastoralne konsultacije *Gaudium et spes* i trilogije *Redemptor hominis*, *Dives in misericordia* i *Dominum et Vivificantem*.

2.1.2. Dives in misericordia kao plod iskustva

Radost i nada, žalosti i tjeskobe ljudi našega vremena i svih vremena jedan su od razloga nastanka druge enciklike *Dives in misericordia*, koja nadopunjuje i pojašnjava prvu. Enciklike ne samo da su slične stilom i porukom, nego dijele i zajedničke korijene nastanka. I ta enciklika, kako svjedoči Ivan Pavao II., nastala je u njegovoj misli već u Poljskoj.

»Potrebno je rekonstruirati ‘filozofiju zla’ u njezinoj europskoj dimenziji, i ne samo europskoj. Ta nas rekonstrukcija vodi iznad ideologija. Gura nas naprijed u svijet vjere. Potrebno je se suočiti s otajstvom Boga i stvaranja te osobito s otajstvom čovjeka. To su otajstva koja sam, u prvim godinama svoje službe Petrova nasljednika, nastojao izreći u enciklikama *Redemptor hominis*, *Dives in misericordia* te *Dominum et Vivificantem*. Taj triptih ustvari odražava trojstveno otajstvo Boga. Sve ono što je sadržano u enciklici *Redemptor hominis* ponio sam sa sobom iz Poljske. I razmišljanja sadržana u *Dives in misericordia* bila su plod mojega pastoralnoga iskustva u Poljskoj te, na osobit način, u Krakowu. Tu se, doista, nalazi grob svete Faustine Kowalske, kojoj je Krist dopustio da bude nadalje rasvijetljen tumač istine o Božanskom milosrdu. Ta je istina u sestri Faustini potaknula izvanredno bogat mistični život. Bila je jednostavna osoba, bez obrazovanja. Unatoč tomu, oni koji čitaju Dnevnik njezinih objava čude se zbog dubine mističnoga iskustva u njemu sadržana.

O tome govorim jer se objave sestre Faustine, usredotočene na otajstvo Božanskoga milosrda, odnose na razdoblje koje prethodi Drugomu svjetskomu ratu. To je vrijeme u kojem su rođene i razvijene ideologije zla, tj. nacizam i komunizam. Sestra Faustina postala je glasnica navještaja da postoji samo jedna istina kadra suprotstaviti se zlu tih ideologija, a ta je da je Bog milosrde; bila je to istina o milosrdnu Kristu. To je razlog zbog kojega sam, pozvan na Petrovu Stolicu, osjetio žurnu potrebu da prenesem iskustva doživljena u mojoj rodnoj zemlji, ali koja pripadaju blagu sveopće Crkve« (Ivan Pavao II., 2005, 13–14).

Važnost tih enciklika tim je veća jer nije riječ samo o nekoj pukoj, naučenoj, čisto teološkoj pisanoj riječi koja nema velike veze s konkretnim životom. Upravo obrnuto, enciklike su nastale iz konkretnoga života, one su plod osobnoga, proživljenoga iskustva, one su svjedočka riječ, polog vjere i nade u Boga, koji je milosrde. Stoga Sveti Otac u toj drugoj enciklici ide korak dalje. Taj korak dalje osjeća se i u njegovoj antropološkoj misli. To više nije samo kristološki utemeljena antropologija — istina o čovjeku, istina koja nam je u svojoj punini i dubini objavljena u Kristu, nego je to antropologija koja je i teocentrična jer nas navodi da još jednom u Kristu očitujemo lice Oca koji je »Otac milosrda i Bog svake utjehe« (2 Kor 1,3). To je također antropologija milosrda jer nam omogućuje da uvijek bolje upoznamo pravo milosrdno lice Boga i pravo lice braće (Ivan Pavao II., 2000).

Jedino u Kristu, koji je put Crkve, zrcali se ne samo lice svakoga čovjeka, nego i milosrdno lice Oca, odnosno sva ljepota, dubina i širina, sve bogatstvo Božanskoga milosrda, koje je jače od svakoga zla, bez obzira kako moćno se činilo. Taj korak dalje osjeća se i u tom što je sam Ivan Pavao II. proročkom pronicljivošću prepoznao “znakove vremena” te je postao neumorni svjedok i prenositelj poruke Božanskoga milosrda. Najavljujući tu encikliku kaže:

»‘Krist, novi Adam, u samoj objavi Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva čovjeka njemu samomu te mu objavljuje njegov uzvišeni poziv’ (GS 22). Danas, na prvu nedjelju došašća, želio sam se prisjetiti tih riječi pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*. Zapravo s došašćem započinje, tako reći, procesija ljudskih srdaca prema Kristu, koji im otkriva otajstvo Oca i njegove ljubavi. I zato sam silno želio da s prvom nedjeljom došašća bude povezana i najava enciklike *Dives in misericordia*, čiji je glavni cilj prisjetiti nas Očeve ljubavi, koja nam se objavila u Kristovu mesijanskom poslanju, počevši od njegova ulaska u ovaj svijet pa sve do pashalnoga misterija njegova križa i uskrsnuća« (Ivan Pavao II., 1980, 1455).

Vidimo da se Ivan Pavao II. neumorno i opetovano poziva na *Gaudium et spes* br. 22. S pravom možemo reći da je to stalni motiv njegove antropologije i razmišljanja o čovjeku i njegovu dostojanstvu. Gledajući u svakom čovjeku Krista i u Kristu svakoga čovjeka, snažno pokazuje svoju zauzetost za konkretnoga čovjeka, koji je unatoč svojoj posebnosti i genijalnosti izranjen, koji pati, koji je potrebit otkupiteljske ljubavi. Stoga tom drugom enciklikom još više produbljuje misao Drugoga vatikanskoga koncila u *Gaudium et spes* br. 22, ali i misao svoje prve enciklike *Redemptor hominis*. Utjelovljenje Bogočovjeka, novoga Adama za Ivana Pavla II. znači novo stvaranje, obnavljanje one prvotne slike čovjeka, vraćanje k Izvoru — Bogu milosrda:

»Ako je istina da je čovjek, u nekom smislu, put Crkve — kako sam to ustvrdio u poslanici *Redemptor hominis* — istovremeno nam Evanđelje i sva Predaja trajno pokazuju da moramo prijeći taj put sa svakim čovjekom, kako nam ga je Krist zacrtao objavljujući nam u sebi Oca i njegovu ljubav. U Kristu Isusu ići u susret čovjeku, i to onako kako je jednom zauvijek naznačeno Crkvi u mijenama vremena, znači istodobno ići u susret Ocu i njegovoj ljubavi. Drugi vatikanski sabor potvrdio je tu istinu za prilike našega vremena« (DM 1).

Put Crkve — Krist–čovjek nije moguće prijeći i ostvariti samo tehničkim, ekonomskim, političkim, filozofsko–teološkim napretkom, pukom pravednošću ili ljubavlju. Ivan Pavao II. svjestan je da je jedino u Kristu i s Kristom moguće prijeći prag vlastite sebičnosti, uskogrudnosti, površne ljudske ljubavi i sebičnih interesa kako bi se Kristovom ljubavlju pristupilo svakomu čovjeku, kako bi se prema čovjeku kročilo jedinom ispravnom stazom — Kristom. Iz vlastitoga iskustva zla koje je obilježilo 20. stoljeće kroz totalitarne režime i ideologije (nacizma, fašizma i komunizma), tom enciklikom Ivan Pavao II. daje do znanja da je, kako bi se istinski služilo čovjeku, potrebno nešto više od puke pravednosti, želje, površne ljubavi. To više *ethos* je milosrda, *ethos* ljubavi kojom nas je Otac zamilovao — uzljubio u Sinu. To je onaj *ethos* besplatnosti koji ide dalje od zasluge, koji vidi dalje, koji oprašta i otkupljuje, koji nas uvijek iznova podsjeća da nam je svima, baš svakomu čovjeku potrebno i darovano više ljubavi nego što zaslužujemo. To više onaj je Kristov, evanđeoski *ethos* za koji nam je potrebno isto mišljenje, ponašanje, ljubav kao u Kristu Isusu (usp. Fil 2,5). Zbog svega toga pontifikat Ivana Pavla II. s pravom možemo nazvati pontifikatom milosrda, pontifikatom u kojem je neumorno i zauzeto svjedočio poruku Božanskoga milosrda, što je vidljivo i iz njegovih riječi:

»Poruka Božanskoga milosrda uvijek mi je bila bliska i draga. Kao da ju je povijest upisala u tragično iskustvo Drugoga svjetskoga rata. U tim teškim godinama bila je to posebna podrška i neiscrpní izvor nade, ne samo stanovnicima Krakowa, nego i cijelomu čovječanstvu. To je ujedno bilo moje osobno iskustvo, koje sam ponio sa sobom na Petrovu Stolicu i koje, u izvjesnom smislu, ocrtava sliku ovoga pontifikata. Zahvaljujem Božanskoj Providnosti jer mi je dano da osobno doprinesem ispunjenju Kristove volje, kroz ustanovljenje blagdana Božanskoga Milosrda. Ovdje, pred relikvijama blažene Faustyne Kowalske, također zahvaljujem na daru njezine beatifikacije. Bez prestanka se molim Bogu da ‘bude milosrdan nama i cijelomu svijetu’« (Ivan Pavao II., 1997, 1445–1446).

Zaključak

Za papu Ivana Pavla II. možemo reći da je osoba stoljeća te o stotoj obljetnici njegova rođenja valja nam razmišljati o prebogatoj ostavštini koju nam je ostavio. Važno je stoga i u naše vrijeme uočiti poruke koje nam je uputio, kako svojom pisanom riječi tako i cijelim svojim *ethosom*. Da bismo to mogli, potrebno je proučavati njegovu bogatu pisanu ostavštinu, koja svakako spada u blago Crkve i koja je kontinuitet naučavanja crkvenoga učiteljstva.

Smatram da su upravo razlozi koje sam iznijela u ovom članku: učenje Koncila kroz *Gaudium et spes* br. 22. i ucjepljenje toga učenja u vlastiti život i život Crkve, apostolsko i učiteljsko nasljeđe njegovih prethodnika te iskustvo zla koje je obilježilo 20. stoljeće i njegov život u Poljskoj, ali i iskustvo milosrda, bili povodom nastanka ove trinitarne trilogije: *Redemptor hominis*, *Dives in misericordia* i *Dominum et Vivificantem*. I danas, u vrijeme modernoga čovjeka trećega tisućljeća, postavlja nam se ništa manje aktualnom tema *ethosa* milosrda i *ethosa* zla. To su dvije stvarnosti koje u svako vrijeme traže odgovor i opredjeljenje. Danas, u vrijeme pandemije COVID–19, koji pred modernoga čovjeka stavlja i otvara mnogobrojna pitanja, ostaje nam odgovoriti koji ćemo *ethos* slijediti kako bismo čovjeka i društvo sačuvali od *ethosa*, odnosno “virusa” zla i Zloga.

Literatura

- Biblija. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Prevoditelji: Silvije Grubišić (Petoknjižje), Filbert Grass (Psalmi), Nikola Miličević (Pjesma nad pjesmama), Antun Sović (ostali dijelovi Staroga zavjeta), Bonaventura Duda i Jerko Fućak (Novi zavjet). Imprimatur: Hrvatska biskupska konferencija, 10. listopada 2008. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.
- DeV. *Dominum et Vivificantem*. (18. svibnja 1986.). Ivan Pavao II., *Dominum et vivificantem: Gospodina i životvorca*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.
- DM. *Dives in misericordia*. (30. studenoga 1980.) Ivan Pavao II., *Dives in misericordia: Bogat milosrdem*. U: Marijan Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve: Sto godina katoličkoga socijalnog nauka* (str. 517–527). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.
- ES. *Ecclesiam suam*. (6. kolovoza 1964.) Pavao VI., *Ecclesiam suam: Crkvu svoju*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.

- EV. *Evangelium vitae*. (25. ožujka 1995.) Ivan Pavao II., *Evangelium vitae: Evandjelje života: Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.
- GS. *Gaudium et spes*. (7. prosinca 1965.) Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu. U: Marijan Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve: Sto godina katoličkoga socijalnog nauka* (str. 203–291). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.
- Ivan Pavao II. (1979). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II: Vol. II*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ivan Pavao II. (1980). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II: Vol. III/2*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ivan Pavao II. (1994). *Prijeći prag nade*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Ivan Pavao II. (1995). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II: Vol. XVIII/2*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ivan Pavao II. (1997). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II: Vol. XX/1*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ivan Pavao II. (2000). *Insegnamenti di Giovanni Paolo II: Vol. XXIII/1*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ivan Pavao II. (2005). *Sjećanje i identitet*. Split: Verbum.
- Ivan Pavao II. (2007). *Karol Wojtyła: Alle fonti del rinnovamento. Studio sull'attuazione del Concilio Vaticano Secondo*. Soveria Mannelli: Rubbettino.
- RH. *Redemptor hominis*. (4. ožujka 1979.) Ivan Pavao II., *Redemptor hominis: Otkupitelj čovjeka*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.
- Skrzypczak, Robert (2011). *Karol Wojtyła al Concilio Vaticano II: La storia e i documenti*. Verona: Fede & Cultura.
- Weigel, George (2010). *The End and the Beginning: Pope John Paul II: The Victory of Freedom, the Last Years, the Legacy*. New York: Doubleday Religion.

Mercy Theology in the Encyclicals Redemptor Hominis and Dives in Misericordia by John Paul II

Stjepanka Stanić*

Summary

Hopefully we agree that Pope John Paul II is the person of the century and, as we mark the 100th anniversary of his birth, we should be thinking more about the grand legacy he left behind. It is also important, at this very moment in time, to take note of the messages he conveyed both in his written works and also throughout his whole ethos. In order to do so, one must examine his entire written heritage, which is superb, and which, indeed, belongs to the treasures of the Church and represents the continuity of the Magisterium teachings.

When speaking of the mercy theology of John Paul II, the encyclical letter Dives in Misericordia must be highlighted, for in it all the beauty of the theological and anthropological meaning of the mercy ethos is depicted. In order to better understand and get a complete insight into his thought, two other encyclicals Redemptor Hominis and Dominum et Vivificantem are equally important to consider. These encyclicals comprise a triptych of a Trinitarian character and may also be called the Mercy Encyclicals. In fact, I wish to point out the contemporary legacy of mercy — up to the present day — which Pope John Paul II has left us. Furthermore, during the COVID–19 pandemic and the exodus of so many migrants, and considering the diverse turmoils on the social, political and economic scenes of the world — with a special emphasis on Europe his message and the mercy ethos seem to be the only path to prosperity and peace among nations.

Keywords: ethos; mercy ethos; Redemptor Hominis; Dives in Misericordia; Gaudium et Spes; ideology; totalitarianism

* Stjepanka Stanić, Ph.D., Philosophical and Theological Institute of the Society of Jesus. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: stjepanka.stanic@gmail.com